

колискових і ліричних піснях, особливого значення образи птахів набувають у народних казках і загадках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасьев, А. Поэтические воззрения славян на природу / А. Афанасьев. – М. : Изд-во К. Солдатенкова, 1866. – Т. 1. – 800 с.; 1868. – Т. 2. – 784 с.; 1869. – Т. 3. – 840 с.
2. Гура, А. Символика животных в славянской народной традиции / А. Гура. – М : Индрик, 1997. – 910 с.
3. Давидюк, В. Первісна міфологія українського фольклору / В. Давидюк. – Луцьк : Вежа, 1997. – 296 с.
4. Жайворонок, В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
5. Завадська, В. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.
6. Коробка, Н. Образ птицы, творящей мир, в русской народной поэзии и письменности / Н. Коробка // Известия отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. – Санкт-Петербург. – 1909. – Т. 14. – Кн. 4. – С. 175–195.
7. Мусіхіна, Л. Звірслов : Міфологема тваринного світу українців / Л. Мусіхіна. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 192 с.
8. Нечуй-Левицький, І. С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / І. С. Нечуй-Левицький. – К. : АТ «Обереги», 1993. – 88 с.
9. Сивачук, Н. П. Гуманські колядоспіви: колядки дівчині / упорядник: Н. П. Сивачук. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – 110 с.
10. Сивачук, Н. П. Український дитячий фольклор : підручник / Н. П. Сивачук. – К. : Деміур, 2003. – 288 с.

Стаття надійшла 06.04.2017 року

УДК 821.161.2–1.09

Валентина Гончарук

(Умань, Україна)

e-mail: goncharuk424@ukr.net

ОБРАЗ БОЖОЇ МАТЕРІ В ПОЕМІ «МАРІЯ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті розкрито створений Т. Шевченком апокрифічно-фольклорний образ Божої Матері, який постав на ґрунті архаїчного культу Матері-Землі. У цьому образі, на відміну від формалізованого церковного пошанування Діви Марії, відбилися сердечні, щирі та лагідні почуття українських жінок-матерів до своєї дитей.

У поемі «Марія» Т. Шевченко розповідає про матір, яка, підкоряючись Божій волі, народжує сина для великої жертви заради спасіння всього людства. Образ Божої Матері втілює в собі високе духовне начало, уміння гідно зносити усі випробування і страждання, а також найвищий прояв гуманізму і самопожертви.

Ключові слова: образ Божої Матері, творчість Т. Шевченка, Діва Марія, культ Великої Матері, архетип доброї Матері-Землі.

Гончарук В. Образ Божьей Матери в поэме «Мария» Тараса Шевченко.

В статье раскрыт созданный Т. Шевченко апокрифическо- фольклорный образ Божьей Матери, который сформировался на основе архаического культа Матери-Земли. В этом образе в отличие от формализованного церковного почтения Девы Марии отобразились сердешные, искренние и ласковые чувства украинских женщин-матерей ко своим детям.

В поэме «Мария» Т. Шевченко рассказывает о матери, которая, повинаясь Божьей воле, рождает сына для великой жертвы ради спасения всего человечества. Образ Божьей Матери воплощает в себе высокое духовное начало, умение достойно переносить все испытания и страдания, а также высшее проявление гуманизма и самопожертвования.

Ключевые слова: образ Божьей Матери, творчество Т. Шевченко, Дева Мария, культ Великой Матери, архетип доброй Матери-Земли.

Goncharuk V. Image of the Virgin in Taras Shevchenko's works.

The article deals with the established by T. Shevchenko the apocryphal folklore image of the Virgin. He lays on the ground the archaic cult of Mother Earth. In it unlike formal ecclesiastical veneration of the Virgin Mary reflected heartfelt, sincere and tender feelings of Ukrainian mothers to their children.

The image of the «folk» Virgin continues a long tradition of folk-religious worship of the Mother-Goddess. In the pagan concept of the Mother Goddess was transformed into the concept of Mother Earth, and later in the image of the goddess Berehynia of the land and people is substituted in Christian times by the image of the intercession of the Theotokos (Virgin).

In the poem «Maria» T. Shevchenko talks about his mother, who, in obedience to God's will, brings forth a son for a great sacrifice for the salvation of all mankind. The image of the Virgin Mary embodies the highest spiritual, inner strength, the ability to adequately endure all the trials and suffering, as well as the highest expression of humanity and sacrifice. However, if the folk tradition peculiar canonical sacred of bohomaterynstva then T. Shevchenko designs eternal values associated with the image of the Virgin Mary in the life of a girl and mother in modern poet's complex social environments.

Keywords: image of the Virgin, works of Taras Shevchenko, the Virgin Mary, the cult of the Great Mother, the archetype of the kind Mother Earth.

Тарас Шевченко – справжній Пророк, Апостол Правди, Просвітитель, носій Праведного Слова, охоронець страждених і убогих, пасіонарна особистість, яка прийшла в цей світ «з великою місією подальшого удосконалення карми українського народу, наближення його до істини» [3, с. 185–186].

Творча спадщина цієї Великої Людини настільки багатогранна й унікальна, настільки художньо багата і своєрідна, що кожен раз, читаючи й аналізуючи написане нею, по-справжньому захоплюєшся, проймаєшся глибиною геніальної думки, вимальовуєш в уяві створені нею неперевершені образи і картини. На перший погляд, здається, що про

Тараса Шевченка і про його творчість уже дуже багато написано, розказано і роз'яснено, що й не скажеш уже чогось нового. Та уважне вчитування в його поетичні твори засвідчує, що насправді це не так. Виявляється, що сучасній людині самій непросто розібратися в багатьох поетових словах, які несуть у собі стільки величі й усеосяжності, релігійності й філософічності, передають безмежну глибину думки поета та зберігають закодовану в них цінну інформацію багатьох попередніх поколінь. Пояснюється такий стан речей просто: геніальність Шевченка, який «акумуляував у собі весь творчий потенціал багатомільйонного слов'янського народу, результат роботи духу багатьох поколінь» [3, с. 185], і не може бути легкодосяжною – для цього треба здолати тернистий шлях пізнання.

Тож сьогодні виникає необхідність розкрити створений Тарасом Шевченком у багатьох творах (і найперше – в поезії «Марія») воістину народний, апокрифічно-фольклорний образ Божої Матері, у якому, на відміну від формалізованого церковного пошанування Діви Марії, відбилися сердечні, щирі, теплі та лагідні почуття українців. Урочисто піднесене й любляче синівське ставлення самого автора до Святої Марії відбивається в його звертанні до неї вже на початку твору:

Все упованіє моє

На Тебе, мій пресвітлий раю,

На милосердіє Твоє,

Все упованіє моє

На Тебе, Мати, возлагаю.

Святая си[л]о всіх святих,

Пренепорочная, Благая! («Марія») [17, с. 597].

Цінними дослідженнями його поеми «Марія» вважаємо статті І. Франка «Про Євангельські основи поеми Шевченка “Марія”» [14] та «Шевченкова Марія» [15]. Глибинний аналіз поеми здійснив І. Дзюба [5], ґрунтовну текстологічну статтю «Поема Шевченка “Марія” в редакціях та варіантах» написав Ф. Ващук [2].

Проблемі наукової інтерпретації поеми Т. Шевченка «Марія» присвятили увагу В. Смілянська і Н. Чамата [13]. Вони подають історію написання поеми, розкривають на прикладах дуалістичну природу образу головної героїні [13]. Зв'язок творчості Т. Шевченка, втім числі й поеми «Марія», з Біблією та агіографією досліджував С. Росовецький у таких статтях, як «Агіографія християнства в літературній творчості Шевченка» [9] та «Біблійні мотиви у творчості Шевченка» [10]. Більша частина матеріалу, написана дослідником, ґрунтується на компаративному аналізі фактів Святого Письма та поетичної дійсності поеми «Марія» [9; 10].

Г. Ключек у статті «Візуальний світ Шевченкової “Марії”» [8] докладно розтлумачив смисл кожної змальованої Шевченком «картини» в

поемі з точки зору філософії, релігії і народного світорозуміння. О. Вахній розкрив біблійну тематику в «Кобзарі» Шевченка [1]. У контексті нашого дослідження важливим є такий його висновок: «Описуючи (у поемі «Марія». – В. Г.) муки Богородиці, Шевченко закликав до пошани та наслідування її життєвого трибу» [1].

Цінну інформацію з означеної проблеми подали в навчальному посібнику «Вічний як народ: сторінки до біографії Т. Г. Шевченка» [3] автори-упорядники О. Руденко та Н. Петренко: «Не вняли слову! Розп'яли! (Релігійні мотиви у творчості Т. Г. Шевченка)» [3, с. 183–198] та «Сіять Господнею красою... (Образ жінки-матері в творчості Т. Г. Шевченка)» [3, с. 213–228].

У названих і багатьох інших літературних джерелах натрапляємо на різнопрочитання дослідниками Шевченкових по-справжньому закодованих, глибокореелігійних, філософських творів, але всі вони однакові в тому, що в обоженні Жінки-Матері поет відтворив національні особливості душі українського народу, найглибинніші порухи його серця та найпотаємніші звуки мелодії Всевишньої Любові, якою огортає Божа Мати кожна людину як своє дитя.

Проаналізувавши літературу з проблеми, зазначимо, що донині не узагальнено розрізненої інформації про Діву Марію у творчості Т. Шевченка. Метою статті є здійснення узагальнювальної характеристики образу Божої Матері в Шевченковій поемі «Марія».

На початку викладу матеріалу зауважимо, що в Тараса Шевченка образ Божої Матері постає у трьох іпостасях: Жінки-Матері, Матері-Рідної Землі та Неньки України, які утворюють нероздільну духовну єдність.

1. До Жінки-Матері в нашого народу упродовж віків витворилися особливо трепетні, ніжно виплекані й сповнені усієї гами відтінків почуття. Глибинну сутність цих почуттів складає святість материнства взагалі й найбільш проникливі та найтонші відчуття, які невидимими нитками з'єднують кожна матір з її дитиною (жінка веде діалог навіть і зі своїм ще не народженим дитинчам). Жінка-Мати становить домінуючу ментальності українців, серцевину по-справжньому народної української душі. На підтвердження цієї думки наводимо слова дослідника Б. Цимбалістого: «Коли запитали багатьох українців про їхнє дитинство, частіше чуються спогади, навіяні глибокою любов'ю і пієтизмом до матері» [16, с. 85].

Возвеличення й істинне розуміння духовної сутності Жінки-Матері беруть свої витоки ще в дитинстві Тараса Шевченка: йому в 9-річному віці довелося залишитися без найближчої людини – матері Катерини, яка за життя була надзвичайно чутливою, турботливою та ніжною. Відтоді хлопчикові сильно не вистачало любові, ніжності рідної матусі, часто він

дуже тонко відчував її присутність біля себе, жив її думами й переживаннями – і ось такий стан душі малого Шевченка згодом «виллюся» в його дорослій літературній творчості. У поезіях «Катерина», «Сова», «Наймичка», «Причинна», «Слепая», «Відьма», «Марія» створені ним образи жінок-матерів надзвичайно світлоносні, зворушливі, люблячі, терплячі, витривалі, аж святі, при цьому «кожна має свою неповторну грань, засвічується щастям материнства і тяжко та гірко страждає, як мати» [3, с. 18].

2. Образ «народної» Богородиці в Т. Шевченка продовжує давню народно-релігійну традицію, властиву найархаїчнішим культурам, де побутувало поклоніння Богині-Матері як відгомін епохи матриархату. Філософ О. Кульчицький архетип *доброї Матері-Землі (Магма Матер)* ставить на перше місце серед інших архетипів українців (Трійці, Доброго Дідуся, Перуна). Цей архетип виявився в часи трипільської культури: трипільці шанували богиню родючості – Велику Матір усього суцього, яка пов'язана з хліборобським характером життя наших пращурів [7]. У язичницькій Русі поняття Богині-Матері трансформувалося в поняття Матері-Землі, пізніше – в образ Богині-Берегині землі і людей, заміщений у християнські часи образом Покрови (Божої Матері, Богородиці).

3. Подібно зі смиренням і терпінням Божої Матері, не вербально, але в моральних підтекстах творчості Т. Шевченка виростає неминуча сакральність страждань *українського народу (Неньки України)*. Участь персонажів у календарно-обрядовому житті православної Церкви, в якому наголошуються культу Христа й Богоматері та відбувається інтеграція з місцевою етнічно-спільотною традицією, стає одним зі способів надання літературним героям національної визначеності. Те, яких святих і в який спосіб шанує той чи той народ, неминуче позначається на його світогляді, що виявляється в різних жанрах народної творчості, в українському бутті. У Шевченковій «Марії» показано українські побутові реалії при зображенні образів і подій євангельської історії. Автор ніби оживляє євангельські образи за допомогою народних легенд, апокрифів, пісень, колядок. Він українізує біблійно-апокрифічну оповідь за допомогою підібраних художніх засобів, використовує прийом зниження, коли біблійні епізоди неначе «приземлюються», подаються в народнопоетичному ключі, герої поеми перетворюються на звичайних людей з усіма їхніми позитивними рисами (орють, сіють, носять їсти та ін.) і вадами [11, с. 63; 12].

У Т. Шевченка бачимо не пасивний образ біблійної Марії, а образ Матері, яка з самісінького початку розуміла велике призначення Сина і присвятила себе благородній справі, яку він здійснював. А коли Ісуса розп'яли, Марія не впала в розпач і, головне, не втратила переконання доленосного значення нової віри. Вона зібрала однодумців Сина і своїм

«святим, огненным словом» понесла святий дух в убогі душі апостолів, стала поширювати по світу духовні заповіді Ісуса.

Наприкінці поеми звучить оптимістичний мотив незнищенності, воскресіння Божої Матері в душах українського народу:

...а ти,

Мов золото в тому горнилі,

В людській душі возобновилаь,

В душі невольничій, малій,

В душі скорблящей і убогій («Марія») [17, с. 615].

Цим самим Т. Шевченко утверджує «образ відродження правди, потоптаної можновладцями, в серцях простого люду, є перифразою Шевченкового образу України ...» [17, с. 38].

Твори Кобзаря виповнені гарячої любові до України в її численних жіночих іпостасях: «безталанної вдови», «неньки», «удови-небоги», «вдови-сиротини», «бездітної вдовиці» [4, с. 15].

Для Шевченка Україна – це мати, яка страждає через дітей, котрі забувають її, сповнені ненависті одне до одного.

Обніміте ж, брати мої,

Найменшого брата, –

Нехай мати усміхнеться,

Заплакана мати, –

просить Шевченко земляків (*«І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє»*) [17, с. 321]. І його заклик любити матір, любити Україну, що йде від щирого, люблячого серця, завжди буде актуальним.

Отже, геній українського народу Тарас Шевченко створив образ Святої Матері, яка дала світу Спасителя, а разом з тим і надію на краще майбутнє. Зазначимо, що образ Божої Матері втілює в собі високе духовне начало, внутрішню силу, уміння гідно зносити всі випробування і страждання, а також найвищий прояв гуманізму і самопожертви.

Історія життя Божої Матері асоціюється поетом (подібно як і в народній українській традиції) зі взірцем подвигу матері. Проте якщо народній традиції властива канонічна сакралізація богоматеринства, то Т. Шевченко проектує вічні цінності, пов'язані з образом Діви Марії, на життя дівчини й матері з народу в сучасних поетові складних соціальних умовах. Передбачаючи трагічну материнську долю простої дівчини, Т. Шевченко через Христа єднається з її душею, а через її душу – з усім українським народом, уярмленим і зневаженим. У сакральності материнської долі поет відкриває для себе й читача принцип соборності народу – те, що утримує історичну пам'ять та організаційну перспективу суспільства. В ідеалі народ може відбутися без воїна, але без матері –

ніколи. Матір у поезії Т. Шевченка постає символом вертикального часу, без якого історія і суспільство втрачають сенс.

У такий складний для України час кожна жінка-мати, яка втратила свого сина під час буремних подій, є тією ж Богородицею-страдницею, вона втілює в собі її риси, є виразником її величі та святості в народному розумінні. Віковічні пожертвування українських жінок-матерів, їхні страждання за своїх дітей мають закінчитися. Ненька-Україна теж, незважаючи на жіночу сентиментальну, кордоцентричну доміную, має набратися сил для свого переродження, зробити суттєві кроки у своєму утвердженні у світі, основу якого будуть становити духовне зцілення, справжня історична слава:

І забудеться срамотня

Давня година,

І оживе добра слава,

Слава України («І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє») [17, с. 321].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вахній, О. Біблійна тематика в «Кобзарі» Шевченка [Електронний ресурс] / Олесь Вахній. – Режим доступу : <http://ar25.org/article/bibliyna-tematyka-v-kobzari-shevchenka.html>
2. Ващук, Ф. Г. Шевченкознавчі праці / Ф. Г. Ващук. – К. : Агентство «Україна», 2011. – С. 197–219.
3. Вічний як народ: сторінки до біографії Т. Г. Шевченка : навч. посібник / [автори-упорядники : О. І. Руденко, Н. Б. Петренко]. – К. : Либідь, 1998. – 272 с.
4. Гришко, О. П. Українська етноментальність через призму психологічного концепту архетипу жінки у творах Т. Г. Шевченка / О. П. Гришко // Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали Десятої міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 14–15 травня 2014 р.) / уклад. : О. Г. Ткаченко. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – С. 15.
5. Дзюба, І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. М. Дзюба. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 520–536.
6. Івакін, Ю. Коментар до «Кобзаря» Шевченка : поезії 1847–1861 рр. / Ю. Івакін. – К. : Наук. думка, 1968. – 407 с.
7. Кульчицький, О. Світовідчуження українця / Олександр Кульчицький // Українська душа. – К. : Думка, 1992. – С. 48–66.
8. Моя Шевченкіана – 2014 (Стаття 8). Григорій Клочек. Візуальний світ Шевченкової «Марії» (3 історії тлумачень поеми) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Klochek2014/8.htm>
9. Росовецький, С. Агіографія християнська в літературній творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / [Ю. Барабаш, І. Дзюба, В. Пахаренко, О. Боронь та ін.] – К. : Наук. думка, 2008. – С. 321–342.

10. Росовецький, С. Біблійні мотиви у творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / [Ю. Барабаш, І. Дзюба, В. Пахаренко, О. Боронь та ін.] – К. : Наук. думка, 2008. – С. 344–372.
11. Приходько, М. Апокрифічні мотиви у поемі Тараса Шевченка «Марія»: їхня генеза і творче переосмислення у першій половині ХХ століття / М. Приходько // Шевченкознавчі студії. – 2008. – Вип. 11. – С. 60–67.
12. Сивачук, Н. П. Українські народні дитячі колядки, щедрівки та посівальні пісні : посіб. для студентів / Н. П. Сивачук. – К. : Науковий світ, 2002. – 43 с.
13. Смілянська, В. Структура і смисл : спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка / Валерія Смілянська, Ніна Чамата. – К. : «Вища школа», 2000. – 208 с.
14. Франко, І. Про євангельські основи поеми Т. Шевченка «Марія» / І. Франко // Літературна спадщина : [в 4 т]. – К., 1967. – Т. 4 : Іван Франко. Художні твори і художні переклади / упоряд. І. І. Басс, М. С. Грицюта, І. Є. Журавська та ін. – С. 441–448.
15. Франко, І. Шевченкова «Марія» / І. Франко // Літературно-критичні статті / І. Франко ; упорядк. та прим. Г. Сидоренко ; ред. та передм. Ю. Кобилицького. – К., 1950. – С. 409–417.
16. Цимбалістий, Б. Родина і душа нашого народу / Богдан Цимбалістий // Українська душа. – К. : Думка, 1992. – С. 66–97.
17. Шевченко, Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / передм. І. Дзюби. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 720 с.

Стаття надійшла 10.03.2017 року

УДК 821.161.2(092)

Оксана Денисюк
(Умань, Україна)
e-mail: denisyuksenia@ukr.net

МІФОЛОГЕМИ КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ В РОМАНІ Л. МУСІХІНОЇ «ЗВИЧАЙНИК» ЯК ВИХОВНИЙ ПРОСТІР

У статті на основі вивчення змісту старосвітського роману Л. Мусіхіної «Звичайник» виокремлено та проаналізовано міфологеми філософії буття інституту кобзарства, їх роль у формуванні національного світогляду молодого покоління українців. Актуальність статті зумовлена відсутністю належного осмислення ролі кобзарства в історико-педагогічній та літературознавчій думці України, недостатнім розумінням сакральності самого явища, спотвореним тенденційним трактуванням образу співця героїчної слави в історії літературної освіти.

Ключові слова: міфологема, кобзар, дорога, філософія дороги, філософія часу, філософія буття, сакральний сміх.

Денисюк О. Мифологеми кобзарско-лирницькой традиции в романе Л. Мусихиной «Звичайник» как воспитательная среда.